

AZ ÉLETHEZ ÉS AZ EMBERI MÉLTÓSÁGHOZ VALÓ JOG AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG DÖNTÉSEIBEN

TERSZTYÁNSZKYNÉ VASADI ÉVA
mestertanár (PPKE JÁK)

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság döntéseiben szakmai körökben ismert téma. Számos tudományos munka, könyv, cikk, értelmezés látott napvilágot ezekkel összefüggésben. Csak, hogy néhányat említsek: Sólyom László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon* (Osiris 2001), Holló András – Balogh Zsolt: *Az értelmezett Alkotmány* (Közlönykiadó 2005), vagy említhetném Jobbágyi Gábor, Zlinszky János írásait is. A legutóbb megjelent nagyszerű munka e témában Hámori Antal *Életvédelem a Katolikus Egyház jogrendjében* (Szent István Társulat 2005) című könyve.

A magam gondolatait semmiképp nem helyezem e tudományos értekezések, elemzések sorába, csupán arra vállalkozom, hogy az Alkotmánybíróságon eltöltött 16 év gyakorlata ismeretében – és ma már néhány lépés távolságából – bemutassam és értékeljem azokat a fontos döntéseket, amelyek az Alkotmány 54. § (1) bekezdésével összefüggésben a testület meghozott.

Mint ismeretes, az Alkotmány önálló XII. fejezete foglalja magában – a nemzetközi egyezményekkel összhangban – az alapvető jogokat és kötelezettségeket.

A fejezet első rendelkezése az 54. §, amelynek (1) bekezdése mondja ki azt, hogy „(A) Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelytől senkit sem lehet önkényesen megfosztani.”

Az Alkotmánybíróság megalakulását követően benyújtott indítványok egyike éppen e rendelkezésre figyelemmel kérte a halálbüntetés alkotmányellenességének megállapítását, és az erre utaló büntető törvénykönyvi rendelkezések megsemmisítését. 1990 októberében a testület meg is hozta a 23/1990. (X. 31.) sz. AB határozatot, amelyben megállapította, hogy a halálbüntetés alkotmányellenes, ezért a Büntető Törvénykönyv vonatkozó rendelkezéseit megsemmisítette.

Az indokolás lényege szerint a törvénynek a halálbüntetésre vonatkozó rendelkezései az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalma korlátozásának tilalmába ütköznek, az Alkotmány 54. § (1) bekezdése és a 8. § (2) bekezdésének egybevetése folytán. A törvénynek az élettől és az emberi méltóságtól a halálbüntetéssel való megfosztásra vonatkozó rendelkezései ui. az élethez és az emberi méltósághoz

való alapvető jog lényeges tartalmát nem csak korlátozzák, hanem az életnek és az emberi méltóságnak, illetve az ezt biztosító jognak teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését engedik meg, ezért alkotmányellenesek.

A döntés a testületen belül egységes volt, de e nagy horderejű döntéshez kapcsolódó eltérő véleményeket, álláspontokat jól tükrözik a határozathoz fűzött párhuzamos indokolások és az egyetlen különvélemény. Szokatlan módon a határozathoz hat bíró fűzött párhuzamos indokolást, és egy fő különvéleményt. Utóbbi sem a halálbüntetés eltörlésének érdemi kérdését vitatta, hanem azt állította, hogy ebben a kérdésben a jogalkotónak és nem az Alkotmánybíróságnak van hatásköre.

Sólyom László, Lábady Tamás, Tersztyánszky Ödön és Zlinszky János azonos elvi álláspontból kiindulva érveltek párhuzamos indokolásaikban. A következőkben a tíz oldalas Sólyom-féle párhuzamos indokolást emelem ki, több okból is. Ebben kerül meghatározásra az 54. § (1) bekezdés alapértelmezése, amely eltér a határozat indokolásának okfejtésétől, és bár a párhuzamos indokolásnak nincsen kötőereje, a Sólyom-féle párhuzamos indokolásban foglaltak, mint elvi meghatározások később beépültek más határozatokba (pl. az első abortusz-határozatba, ld. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat), és irányadóvá váltak az Alkotmánybíróság gyakorlatában.

Eszerint az élethez való jog „(A)z ember méltósága, és ennek kapcsolata az élettel különbözteti meg az ember élethez való jogát minden egyéb jogtól. [...] E jog az osztatlan és az egész embert érinti – míg minden más jog »elvont szerepeket«, »részaspektusokat« szabályoz. Ebből folyik, hogy a többi jog korlátozható. [...] A korlátozások azonban az élet és méltóság alapjogát nem érinthetik: nemcsak, mert tilos, hanem mert a jog nem is képes erre.”¹

Amikor tehát a párhuzamos indokolás a határozat indokolásával szemben érvel, nem az 54. § és a 8. § (2) bekezdésének összevetéséből tartja levezethetőnek a halálbüntetés alkotmányellenességét, hanem abból a tételből, amely szerint az élethez és a méltósághoz való jogot fogalmilag tartja korlátozhatatlannak, csak teljesen és végérvényesen lehet megfosztani tőlük az embert, azaz nem lehet különbséget tenni korlátozható rész és „lényeges tartalom” között.

Az emberi méltóság értelmezése tekintetében az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „az emberi méltósághoz való jog »anyajog«, azaz a még nem nevesített szabadságjogok forrása. Értelmezése hatással van az egyéni autonómia határainak megvonására éppen úgy, mint ahogy az élethez való jog értelmezése befolyással bír az élet feletti rendelkezés más vitás eseteinek eldöntésére (abortusz, eutanázia)”.²

Világos tehát, hogy a két jog egységet alkot, vagyis amikor az emberi méltóság az élethez való jog viszonyában jelenik meg, korlátozhatatlan, és csak más szabadságjoggal összeütközésbe kerülve merülhet fel az emberi méltóság korlátozhatósága.

A párhuzamos indokolás kitér a különvélemény azon felvetésére is, hogy volt-e hatásköre az Alkotmánybíróságnak a halálbüntetés eltörlésére? Ezt a véleményt is jelentősnek kell tartani, különösen, ha az abortusz-határozat érvrendszerét vizsgáljuk

¹ 23/1990. (X. 31.) AB határozat. ABH 1990, 88, 105.

² Uo. 97.

majd. Súlyom rámutat arra, hogy a két szerv döntéseinek szerepe más. Az Alkotmánybíróság döntésének alapja az Alkotmány, így a döntése végleges. Az Alkotmánybíróságot nem kötik más elemek: törvényhozási szándékok, a közvélemény, vagy többségi akarat.

Ezzel szemben az Országgyűlést megilleti a változtatás joga (pl. tudomány, büntetőjogi elhatározás vagy más indíték hatására). Döntésének nincsenek kényszerítő hatásai az élethez való jog más kérdéseire – érvel a párhuzamos indokolás. Súlyom kifejti: „(A)z Alkotmánybíróságnak saját értelmezést kell kidolgoznia az élethez való jogról. A kiinduló alap az Alkotmány egésze. Ha a változások, a törvényhozó szándékok befolyásolnák ebben, azt jelentené, hogy az Alkotmánybíróság kénytelen lenne megváltoztatni az Alkotmány értelmét. E jogok többféle értéktartalommal tölthetők ki. Az Alkotmánybíróság feladata az ebben jelentkező konfliktusok feloldása, határesetekben pedig a választás.”³

Vagyis az élethez való joggal összefüggésben csakis egységükben adják meg az ember jogi státuszát. Ez különbözteti meg az embert a többi személytől és más élőlényektől. Ebben az egységben korlátozhatatlanok.

Ugyanebben a párhuzamos véleményben fogalmazza meg Súlyom László az alkotmányos ember-képet is: „az élethez való alapjog és a méltósághoz való alapjog egysége, a méltósághoz való jogban lévő érinthetlenség és egyenlőség tesz emberre. A méltóságnak nincs értelme, ha az ember már nem él.”⁴

A párhuzamos indokolás tehát határozottan foglal állást a halálbüntetés alkotmányellenességéről, mint amelynek megengedése a védett, korlátozhatatlan jogot sérti meg.

Már utaltam rá, mégis újra hangsúlyozom, hogy a bemutatott érvelések, mint alapvető tételek kiemelése ahhoz szükségesek, hogy követhető legyen az Alkotmánybíróságnak az étellel és az emberi méltósággal kapcsolatos további döntései nyomán azon irány, amely ezekből a korai elemzésekből fejlődött, alakult tovább.

Az élet és az emberi méltóság felett az állam vagy más nem rendelkezhet. Az élet és az emberi méltóság kérdésköréhez szorosan kapcsolódik az élet befejezése, a halál méltóságának alkotmányosságának vizsgálata. Így logikus lenne, ha a halálbüntetés alkotmányellenességét megállapító döntés után tárgyalnám az ún. eutanázia-határozatot, azt mégis az előadás záró témájaként fogom bemutatni. Ennek oka az, hogy ha a döntések időrendjében haladok, egyrészt látható lesz, hogyan épülnek be a halálbüntetéshez fűzött, kötőerővel nem rendelkező párhuzamos indokolás érvei a halálbüntetést szorosan követő, az abortusz kérdését vizsgáló határozatokba. Másrészt feltárhatóvá válik, hogy a halálbüntetés határozatot évekkel követő eutanázia-határozat érvrendszere hol hozott változást a korábbi levezetésekhez képest.

Az abortusz kérdésében 1991-ben született meg az ún. „első abortusz-határozat”, a 64/1991. (XII. 17.) sz. AB határozat. Az indítványok az egészségügyi törvényt, a végrehajtására kiadott rendeletet, valamint a terhességmegszakításról szóló MT rendeletet támadták.

³ Uo. 97–98.

⁴ Uo. 98.

Az egyik támadási irány azért tekintette a törvényt alkotmányellenesnek, mert az túl tág, megengedő szabályozása sérti a magzat emberi élethez való jogát, és mert a terhességmegszakítás szabályozása nem veszi figyelembe azt, hogy az emberi élet a fogantatástól a halálig tart. Más indítványozók ezzel ellentétben az önrendelkezési jog sérelmét látták abban, hogy a nő döntése elé különböző korlátozás állít a jogszabály. Mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség megállapítását kérték azok az indítványozók, akik formai alkotmánysértést láttak abban, hogy a szabályozás egy része rendeletekben, vagyis nem törvényi szinten történt, holott emberi élet feletti rendelkezésről szól. A mulasztás megállapítására vonatkozó indítványokat az Alkotmánybíróság elutasította, a formai alkotmánysértést megállapította azzal, hogy a szabályozás valóban a magzati élet fölött rendelkezett, ez az Alkotmány alapján törvényben történő jogi minősítést kíván.

Az Alkotmánybíróság alapvető előkérdésnek tekintette, hogy a magzat jogalany-e, vagyis, hogy a magzat a jog szerint ember-e? Ha igen, a magzat élethez való joga korlátozhatatlan, a törvényhozónak nincs mérlegelési joga. Ha nem, az alapjogok mérlegelésére van szükség. A két kérdésre a jogalkotásnak törvényi szinten kell választ adnia.

Az élethez és az emberi méltósághoz való alapjog sérelme az abortusz megengedésével ui. csak akkor állapítható meg, ha a magzatot embernek tekintjük. Ha a magzatnak alanyi joga van az élethez, akkor a másik jog, az anya önrendelkezési joga csak ehhez viszonyítva, másodlagosan jöhet figyelembe. Míg ha a magzat jogi státusza nem meghatározott, vagyis nem kap jogalanyiságot, akkor az anya önrendelkezési joga felől kell vizsgálni az alkotmányosság kérdését.

Az indokolás azonban azt is megállapítja, hogy „(A) magzati jogalanyiség kérdése a hatályos Alkotmány értelmezésével nem dönthető el.”⁵ Az Alkotmánybíróság csak a magzat jogalanyiságáról szóló törvényhozói döntés után, attól függően mondhat érdemi véleményt az adott törvényi szabályozás alkotmányosságáról. Az indokolásnak ez az a része, amelybe az Alkotmánybíróság beemeli a Sólyom-féle korábbi párhuzamos indokolásnak az élethez való jogra és az emberi méltóságra vonatkozó részeit.

Az abortusz-határozat további indokolása az önrendelkezési jog alkotmányos érvrendszerét állítja fel. Az Alkotmánybíróság egy korábbi határozatára hivatkozva rámutatott arra, hogy „(A)z önrendelkezési jog a gyakorlatban a cselekvési szabadságot, a magánszférához való jogot jelenti. Az általános személyiségi jog egyik aspektusa. Az általános személyiségi jog pedig az emberi méltósághoz való jog [54. § (1) bekezdés] egyik megfogalmazása.”⁶

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog egymás közötti viszonyában hangsúlyozott egység itt megbomlani látszik. Ha ugyanis a magzat embernek tekintendő, akkor az anya önrendelkezés joga vele szemben csak kivételes és rendkívüli határesetben érvényesülhet. Ha azonban a jogalkotói döntés nem ismeri el a magzat ember voltát, akkor az anya önrendelkezési joga lép előtérbe, azzal a korlátozással, hogy eb-

⁵ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 258, 266.

⁶ Uo. 301.

ben az esetben az állam védelmi kötelezettsége jelent a magzati lét védelmére garanciát. Ez az államnak a minden emberre vonatkozó kötelezettsége ebben az okfejtésben, ami alatt a keletkező ember és a jövő generációjának védelme is értendő. A minden életre kiterjedő védelemnek tehát számos területe lehet, de az abortusz-határozatban mutat rá az Alkotmánybíróság arra, hogy „(A)z állam objektív kötelezettségéből az élet védelmére az következik, hogy nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt. [...] Az abortusz esetében az állam életvédelmi kötelezettsége nem névtelen statisztikai kockázat elhárítását vagy elosztását szolgálja, hanem egyedi emberi magzat szándékos megsemmisítéséről van szó.”⁷ S ez az individualitás akkor is fennáll, ha a magzati életet óvatosságból csak „potenciális életnek” tekintjük.

A határozat kimondta azt, hogy a magzat emberként való kezelése kérdése az Alkotmány értelmezésével nem dönthető el, mivel „(C)sak az általánosan elfogadott és érték-semleges fogalom keretén belül lehetséges értelmezésről kell az Alkotmánybíróságnak véleményt alkotni, hogy ezek közül melyek férnek össze az Alkotmánnyal. Itt nem áll fenn a tipikus alkotmányértelmező helyzet.”⁸ Az Alkotmánybíróság ezért felhívta a jogalkotót az előkérdés tisztázására és az annak megfelelő törvényi garanciák biztosítására. Azzal, hogy a testület a döntést a jogalkotóra bízta, rögtön felvetődött a kérdés, miért nem vállalta ebben a döntésében az Alkotmánybíróság azt, amit a halálbüntetéshez fűzött párhuzamos érveléssel megerősítve kifejtett a saját hatásköréről, nevezetesen azt, hogy az Alkotmánybíróságnak saját értelmezést kell kidolgoznia az élethez való jogról, melyhez kiindulás az Alkotmány egésze.

Osztom a Lábady Tamás különvéleményében foglaltakat, amely szerint minden az ember-fogalom az Alkotmány értelmezésével megállapítható. Szerinte a fogantatástól kezdve a méhen belül növekvő „lény” a természettudományok szerint vitathatatlanul ember, genetikailag befejezett individuum. Fejlődésében a születés nem jelent olyan ugrást, olyan alapvető változást, ami indokolná azt, hogy ahhoz különböző joghatásokat fűzzünk. Vagyis az Alkotmánybíróságnak – világnézetileg semleges alapon – le kellett volna vezetnie az Alkotmányból azt, hogy a magzat is embernek, jogalanynak tekintendő. Ha azonban a jogi ember-fogalom kiindulópontja nem a fogantatástól a halálig létező „biológiai” ember, akkor lehetővé válik a különbségtétel a méhen belüli és méhen kívüli individuum között, folytatódik Lábady Tamás érvelése. Lábady rámutatott arra is, hogy a magzat személyként való felfogása kérdésében erősödik a „természetes” ember-fogalom elfogadottsága.

Az anya önrendelkezési joga és a magzat élethez való joga tekintetében kialakult vita lényegét jól tükrözik a különvélemények. A lehetséges jogalkotói megoldások ismertetése kapcsán érzékelhető a többségi határozatnak azon igyekezete, hogy a jogalkotó számára az Alkotmánybíróság választási lehetőséget kínáljon.

Nyomon követhető ezzel kapcsolatban egy belső dilemma is. A határozat kiemeli, hogy a jogalkotás azt is megteheti, hogy kiterjeszti a jogalanyiságot a magzati létre is, ezzel követi a szellemtudományok, a természetjog, a közvélemény újabb változásait a születés előtti lét megítélésére. „Ennek hordereje csak a rabszolgaság eltörléséhez

⁷ Uo. 274.

⁸ Uo.

hasonlítható, de jelentősebb annál, mert az ember jogalanyisága elnyerné elvileg végső határát, teljességét, az ember különböző fogalmai egybeesnének.⁹

Abban a kérdésben, hogy miért nem vállalta fel az Alkotmánybíróság a fogalom felől való döntést, azt a magyarázatot látom elfogadhatónak, hogy az újonnan létrejött parlament számára kívánt lehetőséget biztosítani, hogy bármely döntését szabadon meghozhassa, azaz az Országgyűlés döntsön, engedi-e vagy tiltja az abortuszt. Ebben a kérdésben nem akart az Alkotmánybíróság maga dönteni.

Az ún. „második abortusz-határozat”, a 48/1998. (XI. 23.) AB határozat azonban csak hét évvel később született meg. Az időközben megalkotott magzatvédelmi törvény (1992. évi LXXIX. törvény) és az egészségügyi törvény (1997. évi CLIV. törvény) a felhívás ellenére nem döntött kifejezetten a magzat jogalanyiságáról. Előbbi ugyanakkor előtérbe helyezte az anya önrendelkezési jogát, s az állami életvédelmi kötelezettségnek eleget téve, garanciákat épített be az anya önrendelkezési joga korlátjaként azzal, hogy „a súlyos válsághelyzet” mint ok igazolását, bizottság közreműködését írta elő.

Ezt követően egyes indítványozók a magzat jogalanyisága kérdésében való jogalkotói mulasztás megállapítása érdekében fordultak az Alkotmánybírósághoz, és indítványozták, hogy a testület maga döntse el a kérdést. Mások kifogásolták az anya önrendelkezési jogának korlátozását a szabályozásban.

Az Alkotmánybíróság a mulasztásra vonatkozó indítványt elutasította. A jogalkotó ugyan nem definiálta, hogy a magzat jogalany-e vagy nem, de mert az anya önrendelkezési jogát helyezte előtérbe, és az állam életvédelmi feladatait szabályozta, ezzel a „magzat nem ember” álláspontot foglalta el, állapította meg az Alkotmánybíróság.

A fogalom-meghatározás tekintetében az Alkotmánybíróság ebben a határozatában is megállapította hatáskörének hiányát. (Itt már nem is tehetett mást!) Ezt követően az állam objektív védelmi felelősségének alkotmányosságát vizsgálta. Kifejtette, hogy a védelem specialitása ebben az esetben abban nyilvánul meg, hogy mindig biológiai és etikai egyedi életről van szó, a védelem nem korlátozódik a jogalanyisággal felruházott életre, de szemben az élethez való alanyi joggal, ez az életvédelem nem abszolút. Így a jogalkotó vele szemben más jogokat – önrendelkezés, egészséghez való jog stb. – mérlegelhet.

Kimondta az Alkotmánybíróság azt is, hogy a nő súlyos válsághelyzete esetén a terhesség megszakítása nem alkotmányellenes. Nem alkotmányos az abortusz teljes tiltása, de az anya önrendelkezési jogának korlátlanúsága sem. A testület kimondta, hogy nem tekinthető alkotmányos megoldásnak, ha a súlyos válsághelyzet fennállását csupán az anya nyilatkozatára alapítva állapítják meg. A szabályozás szerint felállítandó testület ugyanis semmiféle ellenőrzési jogkörrel nem rendelkezett, vagyis lényegében az anya nyilatkozata elégségessé vált az abortusz kérelmezéséhez. Az Alkotmánybíróság alkotmányos követelményeket fogalmazott meg az elégséges feltételekhez, garanciákhoz. Kiemelte olyan tanácsadás szükségességét, amely a magzat megtartásához segíti az anyát. Előírta, hogy a jogalkotó gondoskodjék a visszaélések, és a felelőtlen döntések megakadályozásáról is.

⁹ Uo. 270.

Az ellentétes álláspontok szükségszerűen itt is megjelentek a különvéleményekben. Ezek szerint az erre irányuló indítványoknak megfelelően az egész törvényt meg kellett volna semmisíteni.

A jogalkotás folyamatát követve világos, hogy a társadalmi és politikai nyomás az anya önrendelkezési jogának kiszélesítése irányában hatott, és a jogalkotó részéről az állam objektív életvédelmi kötelezettsége a magzati lét védelme érdekében legfeljebb formalitások előírásában nyilvánult meg. Az anya segítése a magzati élet megtartása érdekében nem nyert megfelelő jogi szabályozást.

Ez a folyamat világszerte, nemzetközi tendencia. Napjainkban szinte mozgalommá erősödtek az anyák „abortuszhoz való jogának” elismertetését követelő irányzatok. Képviselőik petícióval fordultak az Európa Tanácshoz, amelyben azt kérték, hogy az államok dekriminalizálják az abortuszt, és garantálják, hogy minden nő *de iure* és *de facto* korlátozás nélkül élhessen az abortuszhoz való jogával, biztosítva legyen az olcsó, hatékony fogamzásgátlás stb. Nagy vita után a jelenlévők 102:69 arányban elfogadták a kérelmet. Egy francia képviselő az ülés után kijelentette: „társadalmunk valójában a halál kultúrájában él.” Megjegyzendő, hogy ez itt egy tanácskozó testület volt, álláspontjának elfogadása nem kötelező erejű, de arra alkalmas, hogy a jogalkotás adott esetben hivatkozzon rá.

Érdekes jelenség az is, hogy az első abortusz-határozat idején döntött az Alkotmánybíróság a művi beavatkozással történő megtermékenyítésről szóló jogszabály alkotmányosságáról, miután az indítványozók alkotmányellenesnek ítélték azt, hogy a beavatkozást a törvény házasság fennállásához és korhatárhoz kötötte. Az Alkotmánybíróság az indítványt azzal utasította el, hogy ez a beavatkozás nem alapjog, a korlátozás pedig az Alkotmány 15. §-ával védett család védelmét szolgálja (750/B/1990. AB határozat).

Később, 2004-ben néhány indítványozó az ún. dajkaterhesség és béranyaság szabályozásának hatályon kívül helyezését tekintette alkotmányellenesnek. A döntés itt is elutasítás volt. Az Alkotmánybíróság kijelentette, hogy az alkotmányos önrendelkezési jog nem parttalan. Míg az önrendelkezés személyes jog, a dajkaterhesség, béranyaság mások jogait is érinti. Senkinek nincs az alkotmányból levezethető joga arra, hogy ilyen beavatkozás kérjen (108/B/2000. AB határozat).

S míg ezeket az indítványokat a gyermekhez való ragaszkodás motiválta, más indítványozók a művi meddővé tétel szabályozásának alkotmányosságát vitatták a közelmúltban Az egészségügyi törvény rendelkezésének azon részeit kérték alkotmányellenessé nyilvánítani, amelyek a családtervezési célú művi meddővé tételt férfi és a nő vonatkozásában is a 35. életév betöltéséhez, vagy három vérszerinti, életben lévő gyermek meglétéhez kötötte. A támadott jogszabályt az önrendelkezési jog alaptalan és diszkriminatív korlátozása okán kérték megsemmisíteni. A 43/2005. (XI. 14.) AB határozat, helyt adva az indítványoknak, mindkét korlátozást megsemmisítette. A beavatkozás korlátozását az Alkotmánybíróság alkotmányosnak ítélte, de a 35 éves korhatárt megalapozatlannak, a három vérszerinti gyermek létének kikötését pedig diszkriminatívnak tartotta, mert míg utóbbiak megléte mellett 35 év alatt is megengedi a beavatkozást, a gyermektelen, egy vagy két gyermekes nők csak a 35 éves korhatárhoz kötötten élhetnének ezzel a lehetőséggel. A megsemmisítés hosszú látra szól, felhívva a jogalkotót, hogy ez alatt az idő alatt az alkotmányos korlátozásról döntsön.

Több különvélemény csatlakozott a határozathoz. Mivel a többségi döntéssel magam sem értettem egyet, különvéleményemben a következők szerint fejtettem ki álláspontomat: a korábbi rendelkezés csak egészségügyi okból, kivételes garanciák mellett engedélyezte ezt a visszafordíthatatlan orvosi beavatkozást. A módosítás vezette be a családtervezési célú beavatkozás lehetőségét is. Indítvány hiányában magát ezt a változtatást értékelni nem lehetett, csupán a korlátozások alkotmányosságát. Álláspontom szerint ezek nem voltak alkotmányellenesek. A 35 év, mint a fiatalságot lezáró korhatár számos egyéb jogi szabályozásban is megjelenik, és a vizsgált kérdés vonatkozásában a visszavonhatatlan, nagy súlyú döntés meghozatalára érett kort jelenti. A három verszerinti gyermek léte pedig a család, végső soron pedig a társadalom túlélésének népesség-politikai biztosítéka. Ezek tehát alkotmányos szempontból védhető, nem diszkriminatív korlátok. Különösen, ha figyelembe vesszük azt a veszélyt, amely a hosszú látra szóló megsemmisítés eredménytelensége esetén bekövetkezhet.

Világosan látható, hogy a művi meddővé tétel ilyen súlyú megjelenése már az élet keletkezésének lehetősége elleni védekezés jogi biztosítékát jelenti jogrendszerünkben!

És e ponton jutunk el a halálhoz, pontosabban a méltó halálhoz való jog problematikájához. Az aktív eutanáziát lehetővé tevő jogi szabályozás hiánya miatti, mulasztás megállapítására irányuló indítványt az Alkotmánybíróság 22/2003. (IV. 28.) AB határozatával elutasította azzal, hogy kimondta: az aktív eutanázia, vagyis az orvos vagy harmadik személy közreműködése melletti halálba segítés tilos, mivel alkotmányellenes. Elutasításra került azon indítvány is, amely szerint aránytalanul korlátozza a törvény az orvosi beavatkozás visszautasításának jogát.

Az indítványok 1993-tól folyamatosan érkeztek, a határozat 2003-ban született meg. Előkészítésére több fordulóban került sor. Úgy vélem, ha a döntés a halálbüntetésre vonatkozó határozat közelében jön létre, az indokolásban szereplő érvek is egy ségesebbek lettek volna. Időközben az 1997-es új törvény átrendezte az orvos-beteg viszonyt, és részletesen szabályozta a betegjogokat is. Az új egészségügyi törvény már megengedte, hogy a beteg nyilatkozzék az orvosi beavatkozás elfogadásáról vagy elutasításáról. Külön szabályozta a visszautasításnak azt az esetét, amikor a halál közelében lévő gyógyíthatatlan beteg, betegsége tudatában „a betegség természetes lefolyásának lehetővé tétele céljából” visszautasíthatja az „élet fenntartását célzó orvosi beavatkozást”. E nyilatkozat megadását a törvény feltételekhez kötötte.

Az indítványozók egy része alkotmányellenesnek ítélte, hogy a törvény nem engedi meg „a méltó halálról” való döntést, vagyis azt, hogy a gyógyíthatatlan beteg az orvos vagy más közreműködésével az elviselhetetlen szenvedéseknek véget vetve, emberi méltóságának megfelelő módon fejezze be életét. Mások a visszautasítás korlátozását tekintették alkotmányellenesnek, mert az önrendelkezés alkotmányos jogát sérti.

Maga a törvény az eutanázia kifejezést nem használja. Az indítványozók az életnek saját elhatározásából történő befejezését nevezik „méltó halálnak”. A fogalom meghatározásával az Alkotmánybíróság adós maradt. A határozat csupán az indítványok mentén elemzi a „méltó halál” fogalmát, s azt egyenesen az emberi élet és méltóság konfliktusaként fogja fel. Úgy fogalmaz, hogy súlyos helyzetben a beteg élete konfliktusba kerül „méltóságérzetével”. Ez az álláspont elfogadhatatlan, mivel egyrészt a méltósághoz való jog nem azonos a beteg méltóságérzetével, másrészt ez a megállapítás ellentétes a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban kifejtettekkel. Állás-

pontom szerint az ember az Alkotmány 54. § (1) bekezdésre figyelemmel nem kerülhet olyan helyzetbe, hogy élete és méltósága között választani tudjon. Az élet és a méltóság, ha együtt jelen van, elválaszthatatlan egység.

Hiányolom (mint ahogyan Bihari Mihály különvéleménye is) azt, hogy a határozat nem tisztázza az eutanázia fogalmi rendszerét. Azt, hogy az ún. „aktív eutanázia” esetében az orvos vagy más közreműködésével az élet megszakítását idézik elő, „passzív eutanáziáról” pedig akkor beszélünk, ha ugyanezt valaki mulasztásos közreműködésével érik el. A kezelés vagy beavatkozás visszautasítása ettől teljesen eltérő fogalom, és csak akkor alkotmányos, ha tájékozott és bármely külső befolyástól mentes, szabad döntés alapján, halál közelében utasítja vissza a beteg a „túlgyógyítást”. Ezzel elfogadja, hogy halálát nem tudja megakadályozni. Ami ennél több, az alkotmányellenes.

A főkérdés alkotmányossági vizsgálatánál az Alkotmánybíróság elsősorban az orvos és a halálba induló beteg szerepét vizsgálta. Az indokolás szerint „(M)ióután a méltó halálhoz való jog nem az élettől való megfosztás, hanem a saját élet elhatározásból való befejezésének összefüggésében merül fel, ezért ellentétben a halálbüntetéssel vagy a művi terhesség megszakítással az emberi méltósághoz való jog nem az élethez való joggal elválaszthatatlan egységben jelentkezik, hanem fordítva: az egyik érvényesülésével együtt járhat a másik háttérbe szorulása. [...] Így az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban kifejtettek szerinti korlátozhatatlanságára hivatkozással nem állítható megalapozottan, hogy a gyógyíthatatlan beteg életének emberi méltóságával összeegyeztethető befejezésére vonatkozó önrendelkezési joga is korlátozhatatlan. [...] A korlátozás méltóság sérelmeként jelenik meg, mivel az élet nem azon a ponton ér véget, amikor a kiszolgáltatott, elviselhetetlen élet a méltósággal kerül kibékíthetetlen konfliktusba.”¹⁰

Nem alkotmányellenes a testület döntése értelmében a visszautasítási nyilatkozat feltételekhez kötése, mert az élethez való jog védelmének érdekét szolgálja. Azonban míg a terjedelmes határozat az aktív eutanáziát elfogadhatatlannak, azaz alkotmányellenesnek tartotta, a kezelés visszautasítása mibenlétének pontos meghatározását és elemzését mellőzte. Ezáltal a határozat teret nyithat egy olyan értelmezésnek is, amely szerint a passzív eutanázia – megfelelő garanciális szabályok mellett – elfogadható.

A határozathoz három párhuzamos indokolás és négy különvélemény kapcsolódott. Magam – a döntést érdemben elfogadva – a határozat okfejtéseivel nem tudtam egyetérteni, eltérő álláspontomat párhuzamos indokolásban fejtettem ki. A határozat indokolása szerint az önrendelkezési jog arra is kiterjed, hogy az egyén a saját életéről rendelkezzen. Vagyis az állam semlegességének elvéből fakadóan az öngyilkosság sem korlátozható. Véleményem szerint nem az állam semlegessége okán nem érheti hátrány az öngyilkosság elkövetőjét, hanem azért, mert az öngyilkosság jogon kívüli szituációnak tekintendő, amelyet a jog nem büntethet és nem is támogathat. Az állam életvédelmi kötelezettségéből az következik, hogy az állam köteles az élet mellé állni.

¹⁰ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat. ABH 2003. I., 235, 263.

Áttekintve tehát az élethez és az emberi méltósághoz fűződő alapjoggal kapcsolatos alkotmánybíróági döntéseket, érintve a vizsgálat alapjául szolgáló jogszabályok mögötti jogalkotási folyamatot is, a következőket állapíthatjuk meg: a halálbüntetés alkotmányellenességét megállapító AB határozat és a hozzá fűződő Sólyom-féle párhuzamos indokolás tudományosan kimunkált megállapításai elvi alapot adnak az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének értelmezéséhez. Ennek legfontosabb megállapítása az, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jog elválaszthatatlan egységet jelent, s mint ilyen korlátozhatatlan alapjog. Ez az alapvetés szolgált utóbb az első és második abortusz-határozat indokolásának elvi kiindulópontjával.

Míg azonban a halálbüntetés eltörlése kérdésében a döntést az Alkotmánybíróság magára vállalta, kimutatva erre vonatkozó hatáskörét, a magzati létnek az Alkotmányból való meghatározását már nem vállalta fel. A halálbüntetés eltörlését kimondó határozatban az élethez való jog elsődlegessége volt megfigyelhető, a későbbiek során – jogalkotói tendenciáknak megfelelően – az Alkotmánybíróság döntéseiben is egyre inkább a méltósághoz való jog és az abból levezetett önrendelkezési jog primátusa vált irányadóvá. Ez pedig az önrendelkezési jog további erősödését alapozza meg.

Az élethez való jog védelme a vizsgált jogszabályok összefüggésében az objektív állami életvédelmi kötelezettség körébe szorul vissza, a korlátozáshoz megkövetelt garanciák a gyakorlatban formálisakká válnak.

Míg az alkotmányos emberfogalmat a halálbüntetés-határozatban az élet és az emberi méltósághoz fűződő alapjog egysége jellemzi, addig a magzati lét emberfogalma elszakadt biológiai és etikai emberfogalomtól, csupán definíció nélküli jogi emberfogalomná vált, figyelmen kívül hagyva az orvostudománynak azt a megállapítását, mely szerint a megtermékenyített emberi petesejtől csak ember fejlődhet, s hogy a magzati lét az emberi lét integráns része.

A halálhoz közeli állapotában az élethez és méltósághoz való jog a vonatkozó határozat indokolása szerint konfliktusba kerülhet egymással, ezért az egyén szabadon választhat az élete és „méltóságérzete” között, mivel a saját életével mindenki szabadon rendelkezhet. A választási lehetőség élet és méltóság között igen erős elfordulást jelent a két jog viszonyában.

Látva és érzékelve a jogalkotási tendenciát, valamint a mögötte felismerhető társadalmi és politikai nyomásgyakorlást, megállapítható, hogy társadalmunkban az élet védelme valóban egyre inkább háttérbe szorult, a túlhangsúlyozott önrendelkezési jog térnyeréséhez képest.

Itt és most jogosan vetődik fel tehát a kérdés: lehet, hogy nem az élet, hanem a halál kultúrájának jogi szabályozását szolgáljuk?